

KULTURNA VLOGA MANJŠIN V NOVI EVROPSKI STVARNOSTI II

*V zadnji, dvojni (11–12) številki lanskega letnika smo objavili pet prispevkov z mednarodnega kongresa v Trstu (sept. 1994) s poudarkom na razpravah slovenskih udeležencev (B. Pahor, F. Benedetič, C. Zlobec), tokrat pa vam ponujamo v branje prispevke dveh Francozov, dveh Italijanov in slovenski kulturi dobro znane Marije Mitrović, ki se je iz Beograda morala umakniti in je našla svoje zatočišče v Trstu. Ocene, stališča, razmišljanja in pogledi tu objavljenih avtorjev utegnejo marsikoga med nami zvesti, saj pojmujejo status manjšin v današnji Evropi drugače kot mi, hkrati pa je treba priznati, da to problematiko tudi razširjajo in nas opozarjajo na »nesentimentalno«
gledanje Zahoda na položaj in možnosti manjšin. Za nas je še posebej zanimiv profesor mednarodnega prava Sergio Bertole, ki v svoji razpravi razgrinja uradno italijansko politiko do manjšin. Ob pazljivem branju njegovega prispevka laže razumemo težave, ki že štiri desetletja hromijo vsa prizadevanja slovenske manjšine v Italiji za ustrežnejšo manjšinsko politiko. Tudi oba francoska razpravljalca prepričljivo razkrivata, kako velik prepad zija med pričakovani manjšine in njenim realnim položajem v ustaljenih družbenih sistemih evropskega Zahoda, ki manjšinske zahteve uvršča med individualne človekove pravice. Razlog, da ta in takšna razmišljanja objavljamo v naši reviji, ni v tem, ker bi v njih iskali potrjevanja slovenskih stališč, ampak v tem, da se soočimo tudi s pogledi in nazori, predvsem pa s prakso, ki so drugačni od naših.*

Ur.

Fulvio Tomizza,

pisatelj

PODREJENOST, USODA MANJŠIN

Na simpoziju je primerno in hvalevredno držati briljantno predavanje, seveda ne brez ironičnih podtonov in s pečatom optimizma v sebi. Ne verjamem, da sem brezupno pesimističen tip človeka. Pokazal sem že svojo nagnjenost k ironiji, toda ravno glede vprašanja manjšin sem se večkrat dal zapeljati utopičnim prividom, ki jih je podnetila moja preveč zaupljiva narava, še posebej, ko se je navezala na odgovorne javne funkcije, in pogostokrat sem si nehote lagal. Če s kritičnim duhom premerim dva modela etničnih manjšin, ki ju imam pred očmi in me zadevata v različni meri in na različna načina, in sicer italijansko skupnost v Istri in slovensko skupnost v Trstu, moram priznati, da sta na svoji poti, prva petdeset, druga pa šestinsedemdeset let pod tujo narodno državnostjo, preživljali svinčene pa tudi svetlejšje trenutke, pa vendar se nista nikoli osvobodili podrejenega odnosa do dežele, vlade, civilne uprave, množice, javnega mnenja, nadrejenega, in celo sodelavcev, soseda, ki pripadajo in so del institucionalizirane večine. Zaradi česar so prišli dobri trenutki do veljave šele takrat, ko so se pokazali slabi. Pozornosti in včasih tudi zaslužnosti, poklonjene od tistega, ki nekaj šteje, so izšli iz občutka slabe vesti, potrebe po opravičilu, cinične ali prevejane računice, iz prizadevne ali pa

vsiljene razvrstitve v skladu z uradnimi pozicijami države, ki je nenadoma postala prožna.

Dovolite mi oklepaj in zajadrati nekoliko dalj v čas in prostor, priklicati predse velike dežele in celo cesarstva, osebe zgodovinske teže, zasledovati s pogledom predsednika države, ki se spusti iz letala v notranjost dežele, v kateri še živi plemo domorodcev. Nasproti mu pride rejena deklica v ljudski noši s šopkom rož v naročju, on se prikloni, da bi jo poljubil, in s tem svojim obnašanjem izzove v gledalcih solzo v oči, fotografija bo dičila album, ki ga bo dobil v roke vsak gost v družini, otrok bo odrasel v učiteljico, poročila bo milega ali lakomnega pripadnika večine, skupaj bosta zaplodila rod bastardov, ki bodo z lahkoto prisegali, da so potomci tuje princese ali vsaj dvorne dame. Ali pa se nahajamo na športnem igrišču, na katerem vrvi ljudi, pred častno tribuno korakajo predstavniki vseh ljudstev zveze, vključno z manjšinami. Vsaka skupina razkazuje svoj kostum, ki se razlikuje od drugega po izdelanem korzetu ali ekscentričnem pokrivalu, in za kako minuto razvije svoj poseben način petja, plesa, gimnastičnih vaj s konjem ali brez njega, posamič ali skupno: toda naslednji dan bo na pročelju občinske palače pilepljena, tako kot vsak dan, naslovna stran dnevnika v redkem jeziku ali abecedi, z besedilom, ki je popolnoma identično dnevniku, ki izhaja v glavnem mestu. Lahko se zgodi, da bodo Cigani imeli svoj dnevnik in Židje svoje gledališče; toda kakšne vrste človek bo direktor takšnega časopisa in kje najti dovolj igralcev na razpolago, ki bi igrali v svojem jidišu. Zapiram oklepaj.

Poznam večinske Hrvate iz Istre, ki pustijo avto v Žavlah, ko pridejo v Trst po nakupih, in to ne zaradi prihrankov, pač pa ker ne morejo hoditi, ne da bi imeli namen pred seboj. Ne gledajo radi, če ne vedo, kam položiti roke; zvečer se vračajo in samo v četrti carinarnici, v kateri stražijo njihovi stražarji, si zrahljajo vozle na kravati, kolikor ne vlečejo s sabo preveč blaga. Zanimivo bi bilo videti njihovo reakcijo, če bi ob prihodu na domače hišno dvorišče, pred jasminom odkrili avto s tržaško registracijo.

Vi gotovo razumete to, kar sem hotel povedati, in tako prehajam k navidez pomembnejšim in bolj žgočim stvarim tega sestanka. Kakšen delež lahko prispevajo Evropi krotki po sili? In kako se pride v Evropo in kaj je ta Evropa?

Skupščino Evropske skupnosti tvorijo najbolj močni narodi celine, ki so se okrepili tudi na račun naravnih bogastev, pripeljanih iz svojih nekdanjih kolonij. V petdesetih letih po koncu druge svetovne vojne se je izmenjava med državami zmagovalkami in poraženkami več kot izenačila; kar je bilo takrat izgubljenega, je bilo ponovno pridobljeno med dolgo zimo hladne vojne. Močne nacije dvigujejo danes pregrado manjšim nevtralnimi državicam in nekoč komunističnim državam, ki so postavljene hkrati na seznam čakajočih in na seznam karantene za nedoločen čas, v katerem je poskrbljeno za njihovo ekonomsko rast in jim je do določene meje zagotovljeno maksimalno uživanje državljanskih pravic, da bi nekega dne postali del organizma, ki se dela gluhega pred prebivalstvom, ki je ogoljeno na potujoče okostnjake iz Auschwitza; slep za množične uboje, posilstva in vsako drugo nasilje, ki brez sramu sklicuje in postavlja na isto črto napadalce in žrtve in jih prisili, da si sežejo v roke kot prepirljivi otroci. In potreben je bil vse drugačen napor, da bi vsaj intelektualci, še posebej francoski, katere občudujem, doumeli, da Jugoslavija ne pomeni samo Srbije in da je Srbija ljuba in gostoljubna država, ki je trenutno v rokah skupine kriminalcev.

Da bi prišli do evropskega parlamenta, je potrebno postati evroodposlanec, izbrati stranko, ki ji botruje manjšina, ki ni številčno zanemarljiva, podpreti volilni boj, da bi skrili lastno posebnost, se v Strasbourg in Bruxellesu pomešati s kolegi iz

koalicije in poiskati sorodno dušo iz drugega naroda, ki je srečno prešla zamudno, a neobhodno proceduro.

V naslovu pričujočega simpozija je izpostavljena beseda »kultura«, kar je stvar, ki si zasluži še posebno pozornost. Srečevati se, pogovarjati, odkrivati nove resničnosti in ponuditi v pogovor nove iztočnice skupnega zanimanja, skupaj jesti, se spoznati bolje med seboj tako, da obiščemo priporočena mesta in kraje kake pokrajine, jih primerjati s tistimi, ki smo jih pustili doma, si vzeti čas za obisk teh krajev, izmenjati gostoljubje, okrepiti stike, vzpostaviti stik. To so predpostavke in prvi koraki tega, kar sem ob neki drugi priložnosti poimenoval »veriga manjšin«, ki bi jo navezala skupina kultiviranih ljudi in bi jo poživila preprosti ljudje, ki so zmeraj osebe dobre volje, kot se je to zgodilo v Trstu s »Skupino '85« in z Istrsko-beneškim kulturnim centrom. Ti skupini skušata uresničiti popolnoma enakopravno vzajemnost med italijanskimi in slovenskimi Tržačani, med Istrani, ki so se izselili iz Istre in tistimi, ki so ostali. In ti slednji se ne omejujejo na to, da so samo Italijani, pač pa so tudi istrski Slovenci in istrski Hrvati. Samoumevno postane, ko bodo zadržki razbiti, ko bo vržen prvi kamen v vodnjak apatije in nezaupanja in se bodo pobude naglo razvile v koncentrične kroge. Medsebojni obiski in zanimanje tam, kjer je prevladovalo odbijajoče in pogubno nepoznavanje bližnjega, brez dvoma povzročajo privrženost do skupnega ozemlja, obenem pa prinašajo s seboj pridobivanje vedno večjih prostorov, ki presegajo idealizirajoč horizont in mejijo na podobne strani neba.

In to je zelo ranljivo ozemlje, ki izključuje odnos dati in imeti, saj postane vse dolg in se vse spremeni v posojilo. Človek, ki se je napotil na to pot, mora neogibno biti ne nekaj posebnega, ampak integralen, pošten do sebe, ne sme se skrivati za zaslonom lastnih zanimanj, ambicij in narcisoidnosti. Njegov občutek za pravičnost nima nič opraviti z občutkom za pravičnost, kot ga imajo sodniki, tožilci ali advokati, še manj z občutkom za pravičnost, kot ga imajo razpečevalci političnih razglasov, nagrad in različnih priznanj. Njegova ponižnost ne bo posledica sramežljivosti zaradi jecljivosti ali nestrpnosti, da bi se izkazal, ampak se bo hranila iz zavesti o lastni majhnosti in negotovosti. Ne bo po nepotrebnem uporabljal besede »morala«, da bi z njo upravičil izbiro in privlačnost, saj bo v nizu človeških slabosti upošteval tudi samega sebe.

Odločno verjamem, da je to vrsto človeka lažje poiskati med predstavniki manjšine kot sredi večine (seveda ne med predstavniki kakšne manjšinske skupnosti, ki patetično napihuje številke in cene). Tak človek je zrasel v pomanjkanju, s previdnostjo in strahom, da bi se neprimerno izkazal. Tudi ko pred bančnimi vratci čaka, da se vrsta pred njim zmanjša, ni povsem prepričan, da je sedaj ravno on na vrsti. Recimo, da mu kakšen star upokojenec daleč pred uro, določeno za kosilo, odstopi svoj prostor v vrsti, mu tega ne bo nikoli pozabil. Rodil se je kot izgubaš, je pripadnik manjšine, preskrbljene z večjim številom kvalitet, kot jih premore človeško bitje. Zaznamovan kot neotesanec, je zelo urbaniziran. Te vrste človek lahko prinese rezultat lastnega bivanja v katero koli hišo in v katero koli taborišče. Vsaka njegova beseda bo darilo za druge.

Na tem mestu mi lahko kdo očita, da pretiravam, kar je deloma res. To delam namenoma in v prepričanju, da bi dal prav tistemu, ki je trmast, da bi si to priznal in da bi, še bolj uporen, to uresničil. Toda, mi bo kdo ugovarjal, se morajo manjšine zadovoljiti z lastno obrobnostjo in podrejenostjo, ki iz tega izhaja?

Ne. Morajo se boriti, najraje s sredstvi občutljivosti in razuma, da bi pridobile ne le spoštovanje, razumevanje, simpatijo in podporo drugih, sicer dvomljivo, pač pa da bi dosegle absolutno enakost. Toda (težko je to priznati) takšen cilj jim že ni dopuščen, razen pod zahrbtnimi pogoji. In tudi če bi ga dosegle, bi v istem trenutku

manjšine same ne bile več zagovornice vrednot, ki so nujne za večino človeštva. Njihova prelomna vloga, opravljena zares, bi bila zanje v zgodovini izčrpana. Na srečo ali nesrečo bi na njihovem mestu nastale nove manjšine.

Iz italijanščine prevedla Tea Štoka

Sergio Bertole,

redni profesor ustavnega prava na Univerzi v Trstu

POBUDE ZA PREVZEM MEDNARODNIH INSTRUMENTOV ZA VAROVANJE IN ZAŠČITO MANJŠIN TER VARSTVO KULTURNIH PRAVIC

Na nedavnem srečanju predsednikov vlad Srednjeevropske pobude je bil sprejet dokument, in sicer priporočilo za delovni postopek, ki ga je sprožilo zasedanje Sveta Evrope za prevzem okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin. Poglobljajna v problematiko ustrezne komisije pri Srednjeevropski pobudi so se tako zlila v širšo reko akcij na področju zaščite manjšin Sveta Evrope. V resnici je ta institucija že dolgo čutila potrebo, da v skupen okvir norm in mehanizmov varstva temeljnih človekovih pravic in svoboščin kot pomembno pravico vključi tudi varstvo manjšin. Nuja po širše zasnovanem varstvu pravic narodnih manjšin, ki bi segalo onstran prepovedi nediskriminacije pri uživanju pravic in svoboščin, kot jih priznava Konvencija o zaščiti temeljnih človekovih pravic in svoboščin, podpisana v Rimu 1950, je bila večkrat izražena, bodisi ob priložnostnem sklicevanju nanjo bodisi kasneje ob pripravah na dodatne sporazume, ki vključujejo sistem varščin.

Polemika, ki je sledila, v vseh teh letih ni prinesla nikakršnega rezultata. S propadom komunističnih režimov v srednjeevropskem delu Evrope je postalo vprašanje zaščite narodnih manjšin znova aktualno. Te dežele so se vrnile k zamisli o nacionalnih državah bodisi v vlogi razrešitve prejšnjih večnacionalnih zveznih držav, ki so videli uresničenje zamisli o narodu kot združevalni dejavnik med različnimi nacionalnimi skupnostmi namesto prejšnje komunistične ideologije. Na eni strani so se manjšinske skupnosti znašle v novih državah brez garancije institucionalnega pluralizma, ki naj bi jim ga federativna ureditev priskrbela vsaj na papirju, na drugi strani so se te skupnosti začutile, če ne odrinjene na rob, pa zagotovo ogrožene spričo razglašene odvisnosti od novih državnih in ustavnih resničnosti, z zahtevami po samoopredelitvi večinskih nacionalnih skupnosti. Samo nekatere od novih srednjeevropskih državnih tvorb so odkrito priznale – kot recimo madžarska ustava – da so manjšinske skupnosti ustavni in sestavni del organizirane in urejene državne skupnosti, ki ne sestoji zgolj iz večinskega naroda, pač pa presega osebne meje.